

Dr Carlos Gilly

Nieznany rękopis ostatniej biografii Böhme autorstwa Abrahama von Franckenberga

Pierwsze trzy zbiorowe wydania dzieł Jacoba Böhme – pierwsze autorstwa von de Raadta i Gichtela (m.n. [Amsterdam] 1682, drugie autorstwa Glusinga (m.n. [Hamburg] 1715) i oraz trzecie autorstwa Pronnera i Überfelda m.n. (*miejsce nieznane, podana nazwa miasta w nawiasie klamrowym stanowi jedynie przypuszczenie – przypis tłumacza*) [Leipzig] 1730) – zawierają imponującą biografię *Philosophus Teutonicus*; nosi ona tytuł *Gründlich und wahrhafter Bericht von dem Leben und Abscheid des in Gott selig ruhenden Jakob Böhmens, dieser Theosophischen Schrifften eigentlichen Autoris und Urhebers* (*Dogłębne i rzetelne sprawozdanie z życia oraz śmierci spoczywającego w Bogu, błogostawionego Jacoba Böhme, rzeczywistego autora tychże teozoficznych tekstów*) i wyszła spod pióra przyjaciela Böhme Abrahama von Franckenberga.

Wszyscy współcześni biografowie Böhme powołują się na ów *Bericht*, który przez jednych bywa wysoce chwalony (Peuckert, Kayser), natomiast przez innych całkowicie lub częściowo bagatelizowany i traktowany jako wymysł „teozoficznie fantazującego Franckenberga” (Fechner, Jecht, Lemper).

Również w odniesieniu do języka, objętości pracy oraz daty jej powstania nawet ze strony wybitnych specjalistów od Böhme pojawiają się wysoce sprzeczne wypowiedzi dotyczące spisanego przez Franckenberga życiorysu. Peuckert mówi, że „spisany w 1637 po łacinie *Bericht* został „zniemczony” w roku 1639 przez Heinricha Pruniusa”. Również Buddecke podziela opinię jakoby w przypadku tego *Bericht* chodziło o pierwszy kompletny opis życia Böhme autorstwa Abr.v. Franckenberga spisany po łacinie w 1637 roku i przetłumaczony na język niemiecki w roku 1639 przez Heinricha Pruniusa, podczas gdy przedruk

z *Misterium Magnum* z 1640 roku traktuje on jako skrócony, niekiedy tylko parafrazujący wolny przekład zredagowanego w 1637 r. przez Abrahama von Franckenberga życiorysu. Peuckert rozpoznał później przedrukowane w *Misterium Magnum Kurtze erinnerung Des Lebens und Wandels Iacob Böhme* (Krótkie wspomnienie życia oraz przemiany Jacoba Böhme) z 1640 roku jako łacińską wersję z 1637 roku, która w 1639 r. została „z niemczona” przez Pruniusa. Ale Lemper skontrolował: „Spisał on najpierw ów życiorys 1637, po łacinie. W 1651 roku przetłumaczył go [...] na język niemiecki lekarz Heinrich Prunius.

Pojawiającej się na końcu *Bericht* dacie 13. września 1951 roku specjaliści od Böhme’go nie przypisują najwidoczniej żadnego znaczenia i nie wyczuwają w niej żadnej sprzeczności. Jeżeli wersja niemiecka pochodziłaby z 1639 roku (co zresztą nie jest prawdą!) wtedy Franckenberg nie opatrzyłby go nową datą 1651 r., chyba że w przypadku *Bericht* chodzi o zupełnie inną niemiecką wersję przełożoną z łaciny, sporządzoną od nowa przez Franckenberga, albo też, co również byłoby możliwe, mamy do czynienia z oryginalnym dokumentem zredagowanym od razu w języku niemieckim, który został od nowa złożony ze względu na powstałe już odrębne części. Poza tym owa data (abstrahując od czterech lub pięciu miejsc, w których autor *Bericht* pisze w pierwszej osobie) stanowi jedyną poszlakę co do przypisywanego Franckenbergowi autorstwa tego wyczerpującego opisu z 1651 roku. Autorstwa, które zresztą nie zostało ongiś zakwestionowane ani przez zwolenników ani przez przeciwników historyczności tego obszernego *Bericht*.

My również nie poddajemy wątpliwości faktu, iż Franckenberg jest autorem istotnych fragmentów obszernego *Bericht* w biografii Böhme’go z 1651 roku, jednak różnorodność życiorysów Böhme’go – czy to rękopisów, czy w wersji drukowanej – przypisywanych Franckenbergowi (jest ich w sumie dziewiętnaście) zmusza nas do tego, aby przyjąć istnienie swoiście mozaikowego rozwoju, który wyklucza bynajmniej interpolacje pochodzące od osób trzecich. Jedną z przyczyn takiego rozwoju leży w konieczności objaśniania wciąż od nowa zdumionemu

czytelnikowi fenomenowi niewykształconego szewca, który zarówno językowo jak i myślowo wspiał się na najwyższy ze szczytów filozofii; w ten oto sposób mogła ostatecznie powstać wszechstronna biografia Böhme opatrzona dodatkowo kompletnym wykazem jego dzieł.

Nasze badania postępowały w oparciu o utworzony niegdyś w Holandii przez Abrahama von Beyerlanda zbiór rękopisów, pism drukowanych oraz korespondencji Jacoba Böhme ze zwolennikami oraz edytorami, które to pisma znajdują się obecnie wyłącznie w posiadaniu czterech europejskich bibliotek (Wrocław BU [Biblioteka Uniwersytecka], Görlitz OLB [Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaft], Wolfenbüttel HAB [Herzog-August Bibliothek] i Amsterdam BPH [Bibliotheca Philosophica Hermetica]). Uzyskane tą drogą wyniki badań przedstawiliśmy już w minionym roku w publikacji BPH zatytułowanej *Jacob Böhmes Weg in die Welt (Droga Jakuba Böhme w świat)*. Podczas tworzenia tej publikacji okazało się, że istnieje nie mniej niż osiem odmiennych wersji biografii Böhme, które zostały przekazane w conajmniej 19 różnych rękopisach i wydrukach. Mowa jest o następujących wersjach:

- Wersja A: rękopis we Wrocławiu, A.v.F.(Abraham von Franckenberg – przypis tłumacza), bez tytułu, [opis godziny śmierci, opisanie krzyża nagrobnego z objaśnieniem postaci, objawienie pieczęci, opisanie osoby oraz agonii J. Böhme]. Łacina z niemieckim uzupełnieniem [ok.1624-1630], kopia z ok. 1700r., ok. 330 słów, brak wykazu pism.
- Wersja B: rękopis w Wolfenbüttel, A.v.F., *Verzeichnis der Schriften J. Böhmens*, w języku niemieckim, kopia pochodzi od Pruniusa, rękopis, ok. 1642 r. Jako dodatek do autografu w *Aurorze* Böhme; chronologiczny wykaz książek oraz zwięzły opis godziny śmierci w 40 słowach.
- Wersja C (I-III): dwa zaginione rękopisy i jedna kopia we Wrocławiu: [A.v.F], *Epitaphium von Jacob Böhme auff dem Godtsacker zu Görlitz*. Kopia I w posiadaniu Huygensa zaginęła w 1728 roku, wersja II pióra Franckenberga po II Wojnie Światowej już się nie pojawiła. Zachowała się jedynie kopia pochodząca od Jacoba Thout z roku 1635. Opis krzyża

- nagrobnego, objaśnienie postaci, ważne daty z życia, pełen wykaz pism (32 tytuły), ok. 460 słów w części biograficznej.
- Wersja D: (I-II): rękopis w Wolfenbüttel oraz wydruk z około 1634 roku: [A.v.F] *Kurtzer Bericht Von Iacob Boehmen Sehl[igen] gedachtnus, Geburth, Wiedergeburt, newer Berührung, schreibung seiner Bucher, und Endtlich vom Sehl[igen] Abscheidt auss diesem Jammerthal*. Język niemiecki. Zwięzłe daty biograficzne (74 słowa) i chronologiczne zestawienie 28 pism Böhmeo bez wskazywania na Franckenberga. Tekst został przedrukowany z nielicznymi skrótami i kilkoma błędami językowymi w zakończeniu *Trost-Schrift, Von vier Complexionen* [Amsterdam, 1636 rok], strony 151-157.
  - Wersja E: druk, [A.v.F], *Kurtze Beschreibung Des Lebens vnd vvandels Iacobi Böhmens Item Von seiner Gebuhrt, Wiedergebuhrt, newen berührung, schreibung seiner bücher, vnnd endtlich vom sehligen abscheit auss diesem jammerthal, begräbnis vnd grabschiff* w: J. Böhme, *Josephus rediuius*, Amsterdam, 1631 r., S. o3r-5v (S – Seite – strona, o – oben – u góry, v-Vers – werset – przypis tłumacza). Ta wersja uchodzi w literaturze za „krótki wstęp do Franckenbergowskiej biografii” i posiada ok. 500 słów oraz dodatkowy wykaz pism.
  - Wersja F: (I-II): rękopis we Wrocławiu i wydruk z ok.1640r., A.v.F., *Das Leben J.B.T., wie es vom A.V.F. in Latein, doch gar kurtz gefasset, Inß deutsche übergesetzt*. (Życie J.B.T. (Jacoba Böhme Teutonicusa – przypis tłumacza) jak to zostało zwięzłe ujęte przez A.V.F. po łacinie i przetłumaczone na język niemiecki). Rękopis wyszedł spod ręki Ehrenfrieda Hegenitza, który samodzielnie przełożył ten tekst na język niemiecki z łaciny Franckenberga i przywiózł go do Amsterdamu (ok. 1000 – 1100 słów oraz wykaz pism). Wprowadzie Beyerland zmienił typowy dla Franckenberga epigraficzny format tekstu, użył jednak rękopisu jako bezpośredni wzór dla anonimowo wydrukowanego *Kurtze erinnerung Des Leben und Wandels Iacob Böhme, von den gelehrten hernach Teutonicus genand* w wydaniu *Misterium Magnum* Böhmeo z 1640 roku, Bl. a2r-a4v (Bl – Blatt – kartka, a – Abschnitt – akapit – przypis tłumacza).

- Wersja G: drukowana. [A.v.F] *Das Leben des Hoch-erleuchten seeligen Jacob Böhmen, kürzlich beschrieben* w J. Böhme, *Der Wegk zu Christo / Verfasst in sechs Büchlein*, Amsterdam, Henrico Betkio, 1658 r. strony od 3 – 7. Mocno zredukowane streszczenie *Kurtze Erinnerung* z 1640 roku z paroma uzupełnieniami. Tę zasygnalizowaną przez niego tutaj „dokładną relację z życia oraz przemiany Jacoba Böhme” jeszcze raz obiecał Betke w 1660 z większym dodrukiem w jego wydaniu *Beschreibung der drey Principien Göttliches Wesens*, jednak ostatecznie nie przedrukował jej, chociaż dysponował on w tym czasie egzemplarzem ostetecznej wersji, która ukazała się w Toruniu w 1653 roku, co można wywnioskować z pracy jego wydawnictwa oraz katalogu asortymentu z 1663 roku.
- Wersja H: (I-IV), druk z 1653, 1682, 1715, 1730, 1835, 1920, 1923 roku. Abraham von Franckenberg, *Kurtz – jedoch gründtlich – und warhaffter Bericht, von dem Leben und Abscheid des in Gott seelig-ruhenden Jacob Boemens, dieser Theosophischen Schrifften, eigentlichen Authoris, und Vrhebers*. Ta wersja uważana przez badaczy za ostateczną ukazała się w druku po raz pierwszy w czwartym tomie tak zwanego Wyboru Toruńskiego ((*Von Erschaffung des Menschen [...] Alles aus J.B.T. Schrifften gezogen. Der IV. Theil* o. O.[Thorn], o.J. [1653], Bl. A2v-C1v). Przedrukowany tutaj tekst z 60 akapitami (ok 7800 słów) służył jako bezpośredni wzór dla przedruku w wydaniu zbiorowym w Amsterdamie, w 1682 roku, a które z kolei zostało przedrukowane bez większych zmian w wydaniach zbiorowych w Hamburgu w 1715 r., w Lepzigu w 1730 r. oraz w Stuttgarcie w 1835 roku. Ostatecznie ów tekst został ponownie edytowany w serii „Der Dom” przez wydawnictwo Insel w 1920 oraz w 1923 roku.

Nowością w wersji z 1682 roku są niewielkie skreślenia oraz uzupełnienia w tekście, korekta numeracji akapitów od 38 do 60 a w szczególności zastąpienie pierwotnego krótkiego ustępu o 23 do 25 wersach czterokrotnie dłuższą opowieścią o pobycie Böhme w domu Davida Schweinitza, która to historia prawdopodobnie nie wyszła spod pióra Franckenberga. Fragmenty tekstu, które w wydaniu toruńskim zosta-

ły opatrzone kwadratowym nawiasem (akapity 5, 8, 14, 19, 21, 24, 26, 30) także tutaj pojawiają się w kwadratowych nawiasach, aby zwrócić uwagę czytelnika na fakt, iż nie pochodzą one z pierwotnego tekstu Franckenberga. W późniejszych wydaniach z 1715 i 1730 roku owe nawiasy stopniowo zanikały, a w ostatnich wydaniach z 1920 i 1923 roku nie został już po nich nawet ślad.

Jedynie Peuckert zadał sobie trud i sprawdził dokładnie *Bericht* Franckenberga pod kątem rzetelności i ofiarował nam zarazem przydatny przegląd w oparciu o użyte tam źródła. Jednak pomimo iż Peuckert był pierwszym, który dostrzegł różnice pomiędzy tekstem wydania toruńskiego a przedrukiem w późniejszych edycjach, nie kwestionował on przypisania autorstwa długich eskursów Franckenbergowi (akapity: 5, 17, 18, 19, 24, 30) ani też przynależności ogólnie budujących rozważań (akapity: 8, 14, 31, 39–59) do pierwotnego *Bericht*. Był bowiem przekonany o tym, że pierwszy wydruk *Bericht* w czwartym tomie i w ogóle całe toruńskie wydanie jest „owocem starań syna zgorzeleckiego proboszcza Richtera oraz Franckenberga.”

W rzeczywistości Franckenberg nie uczestniczył bezpośrednio ani pośrednio w drukowaniu rozmaitych biografii Böhme: ani przy tej wydanej w roku 1631 przez Johanna Saccusa w Amsterdamie (wersja E), ani przy tej wydanej w 1640 roku, którą Beyerland zredagował jako wprowadzenie do *Misterium Magnum* również w Amsterdamie (wersja F-II) i jeszcze mniej z tą z „1653” pochodzącą od Gottfrieda Richtera z Torunia.

Obecnie jednak, całkiem nieoczekiwanie, przez Bibliotheca Philosophica Hermetica został zakupiony nieznan dotąd, ręcznie pisany egzemplarz Franckenbergowskiej biografii Böhme z 1651 roku, który został oczywiście dopasowany do publikacji w jednej z pojawiających się u Betikusa w Amsterdamie edycji Böhme. Jego objętość zawiera dwadzieścia pięć stron zapisanych zwartym pismem w Oktavo. Rękopis znajduje się w antologii dzieł Böhme wydanych przez oficynę Betikus w latach 1662-1663 oraz w roku 1675, a więc dokładnie w tym samym

czasie, kiedy Betikus jako wydawca Böhmego oraz wszystkich innych autorów teozoficznych miał przerwę wydawniczą. Pozostaje jak dotąd niejasne, czy w owym zleceniu Betikus sam postarał się o wspomnianą adaptację, aby dzięki temu móc wreszcie opublikować wielokrotnie obiecywaną „dogłębną relację z życia oraz przemiany Jakuba Böhme”. Kiedy po roku 1675 Betikus wznowił wydawanie dzieł Böhmego, nie dysponował już wówczas tym obszernym spisanim ręcznie wydaniem, w związku z czym w swoim wydaniu *Der Weg zu Christo* z 1677 roku ponownie zadowolił się przedrukiem znanego nam już krótkiego wydania *Leben* zawartego w *Send-Schreiben* z roku 1658. Nieznany właściciel z Holandii, który w roku 1675 zlecił złożenie wspomnianej antologii za przysłowiowe „dwie sztuki”, za jeszcze nie złożony, „surowy” tekst zapłacił trzy holenderskie Guldeny i był zdania, o czym zresztą wspomniał dumnie na pierwszej stronie, że znajdujący się w jego posiadaniu rękopis życiorysu „błogosławionego przez Boga Jakuba Böhmego” jeszcze nigdy nie ukazał się drukiem.

Co nie jest do końca zgodne z prawdą, gdyż w przypadku rękopisu będącego cześcią antologii BPH mamy do czynienia z równoległym przekładem wersji *Bericht* Franckenberga opublikowanej w czwartym tomie niezwykle rzadkiej toruńskiej antologii, a co planowano wydrukować już od przeszło 20 lat.

O wiele ważniejszy wydaje się być fakt, iż wersja BPH najwidoczniej nie została bezpośrednio skopiowana z wersji drukowanej, ponieważ zarówno obecność lepszych wariantów, jak również prawidłowa numeracja akapitów (od numeru 38) oraz inaczej brzmiące wskazówki dotyczące dostępnych wówczas materiałów pozwalają mieć wrażenie, że w przypadku wersji BPH mamy do czynienia z równoległym przekładem *Bericht*, co z kolei prowadzi nas prosto w krąg najbliższych przyjaciół Franckenberga. Mogłoby to oznaczać, iż obecne w toruńskiej antologii kłamrowe oznakowania przy obcych dopiskach nie pochodzą od toruńskiego wydawcy, gdyż identyczne oznakowanie odnajdziemy w wersji BPH; wygląda to na dzieło jednego z zarządców testamentu,

który niezwłocznie po śmierci Franckenberga wzbogacił biografię Böhmeo o dodatkowe notatki.

Jak by nie było: wersja BPH *Bericht von dem Leben und Abscheid Jacob Boemens* została spisana przez pilnego kopistę, który starał się nie tylko o dokładność oraz czytelność tekstu, lecz który pozostawił swoją kopię, tak dalece, jak było to możliwe, jako wzór dla przyszłego wydania. Pismo jest zgrabne i regularne, sposób pisania nie przestarzały („z” zamiast „tz”, „t zamiast” th, „d” zamiast „dt”, „u” zamiast „w”) a niewielki format odpowiada kształtowi pisma edycji Böhmeo od Betikusa. Warianty czytelnicze pojawiające się w tekście toruńskim są z reguły tymi lepszymi: „verdorben” zamiast „vertorben”; „Ausruh – und Sabbattstag” zamiast „Außruff und Sabbats Tag”; „in der Wahlen Schatzkammer – und Bergbüchlein” zamiast „in der Wahlen Schatz – und Bergbüchlein”. W miejscu, w którym zarówno Toruńczyk jak i inni późniejsi wydawcy z referencjami drezdeńskich teologów referują o Böhme i wskazują na „hiebey *angehängte* Send-Schreiben” (załączone tutaj pisma) przez Corneliusa Weissnera do Wilhelm z Beyerland z dnia 22-go lutego 1651 roku, nasz anonimowy kopista napisał „in einem unten hiebey *angezognem* Sendschreiben” (w odnoszących się poniżej pismach), ponieważ na końcu swej kopii zadowolili się on jedynie wskazówką dotyczącą tej już wydrukowanej w 1658 r. u Betkusa relacji Weissnera (patrz pismo Pana C.W.M.D.V.L. do H.G.R.V.B., datowane na dzień 22.lutego 1651 r., załączone na końcu *Theosophischen Sendschreiben J.B.T.* („Teozoficznych pism” J.B.T.).

W późniejszym krytycznym wydaniu *Bericht von dem Leben und Abscheid Jacob Boemens* Franckenberga (w której praktycznie wszystkie akapity umieszczone w kwadratowych nawiasach możnaby wykreślić), owej pozyskanej niedawno przez BPH kopii przypada tym samym w udziale wyjątkowe zadanie, jako że nie tylko zawiera ona drugą w kolejności najstarszą i najbardziej wiarygodną wersję, ale także prezentuje jedyny współcześnie zachowany rękopis ostatecznej biografii Böhmeo.

Literatura:

Hermann Adolph Fechner, „Jakob Böhme, sein Leben und seine Schriften“, in: *Neues Lausitzisches Magazin*, 33 (1857), S. 321-324; Hans Kayser (Hg.), *Schriften Jakob Böhmes. Mit der Biographie Böhmes von Abraham von Franckenberg*, Leipzig 1920 (auch 1923), S. 19-52; Richard Jecht, „Die Lebensumstände Jakob Böhmes“, in: R. Jecht, *Jakob Böhme. Gedenkgabe der Stadt Görlitz zu seinem 300jährigen Todestag*, Görlitz 1924, 7-75; Will Erich Peuckert, *Das Leben Jacob Böhmes*, Jena 1924; Peuckert, *Die Rosenkreutzer*, Jena 1928 (2. ed. *Das Rosenkreutz*, Berlin 1973); Werner Buddecke, *Verzeichnis von Jakob Böhme-Handschriften*, Göttingen 1934; Idem, *Die Jakob Böhme-Ausgaben*, 2 Bde., Göttingen 1937, 1957; Ernst-Heinz Lemper, *Jakob Böhme. Leben und Werk*, Berlin 1976; Theodor Harmsen (Hg.), *Jacob Böhmes Weg in die Welt*, Amsterdam 2007.